
УДК 811.161.2(092)“18/19”

Світлана Гірняк

Дрогобицький державний педагогічний
університет ім. Івана Франка, м. Дрогобич

МОВНІ ПОРТРЕТИ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ: УЛЯНА КРАВЧЕНКО, КОНСТАНТИНА МАЛИЦЬКА, ІВАН ФРАНКО

У статті здійснено спробу створити модель соціолекту української галицької інтелігенції, який персоніфіковано мовними портретами Уляни Кравченко, Константини Малицької, Івана Франка. Встановлено особливості мовного стратума української інтелігенції в градації: від мовного портрета особистості до соціолекту як мовного портрета окремої соціальної групи.

***Ключові слова:** Східна Галичина, українська галицька інтелігенція, мовна особистість, мовна свідомість, мовний портрет, ідіолект, соціолект.*

Історичні умови регіонального функціонування української мови кінця ХІХ — початку ХХ ст., зокрема і на землях Східної Галичини, мали принциповий вплив на подальший її розвиток і багато в чому спроектували ті соціолінгвістичні проблеми, ідеологічні стереотипи, а також практичні прогалини у мовній політиці держави та в свідомості суспільства, які характеризують сучасне функціонування української мови.

Українська галицька інтелігенція в її соціально-професійній диференціації була одним із суб'єктів регіонального функціонування української мови в кінці ХІХ — на початку ХХ ст. на колоніально залежних землях Східної Галичини. Це зумовило специфіку формування, добору та використання в її соціолекті певної частини лексико-фразеологічних (а іноді й фонетичних, морфологічних та синтаксичних) засобів тогочасної української мови. Соціолект української галицької інтелігенції побутував, був зафіксо-

© С.П. ГІРНЯК, 2016

ваний і збережений як чинник формування нормативної бази української літературної мови в художній літературі, публіцистиці, а також у мові науки, освіти, просвіти, Церкви, причому вибір лексичних засобів мови залежав від походження, умов формування особистості, загально-освітнього рівня творця і носія соціолекту, його суспільного становища, роду занять, кола інтересів, середовища тощо.

Дослідження механізмів зовнішньої та внутрішньої взаємодії соціолекту галицької інтелігенції з іншими суспільними ідіомами української мови (міське койне, діалект, жаргон) та з іншими мовами в культурному середовищі Східної Галичини кінця XIX — початку XX ст. сприяє накопиченню нових фактів і знань, необхідних для вироблення об'єктивної концепції історії української літературної мови, формування та кодифікації її норм для об'єктивного висвітлення історії взаємин «галицьких» і «наддніпрянських» варіантів мовних норм у формуванні на початку XX ст. лексики, фразеології і граматики єдиної літературної мови та у виробленні її функціональних стилів. Причому, результати дослідження можуть суттєво вплинути на позитивне розв'язання багатьох конфліктних ситуацій, характерних для сучасного етапу розвитку української мови в Україні, оскільки типологічно вони певною мірою подібні до тих, які мали місце в кінці XIX — на початку XX ст. на всій території України.

Наше дослідження здійснюємо в контексті наукових розвідок Ю. Шевельова, М. Лесюка, Г. Мацюк, І. Матвіяса, Т. Панько, О. Сербенської, В.І. Статеевої, Л.Ткач, проте об'єктом нашої уваги стала Східна Галичина з її «столицею» м. Львовом та його околицями, такими важливими промисловими й культурно-освітніми містами Східної Галичини, як Борислав, Броди, Дрогобич, Жовква, Коломия, Самбір, Стрий, Тернопіль та ін., а також галичани, інтелігентська верства, що впливала на розвиток мови, науки, культури, освіти у краї. У дослідженні ми зосередили увагу на вивченні мови цієї соціальної групи в широкому спектрі її конкретних виявів (професійні середовища, товариство, сім'я, освіта, наука, преса, художня література, листування, офіційно-ділова документація тощо) і реконструкції (моделюванні в історичній перспективі) соціолекту галицької інтелігенції як самостійного мовного ідіому в українській мові того часу, а також на вивченні впливу, ролі та місця цього соціолекту у формуванні норм загальнонаціональної української мови початку XX ст.

Соціолект української галицької інтелігенції кінця XIX — початку XX століть — це різновид її мовної діяльності, пов'язаний з роллю інтелігенції в житті суспільства, її професійною діяльністю як самостійної соціальної групи, текстовий продукт у цілому мовної практики цієї соціальної групи і водночас — складник системи тогочасної мови, поданий, зокрема, в словниках, граматиках, правописі. Соціолект вбирає у себе весь комплекс диференційних ознак мовної діяльності певної соціальної групи, тимчасом як мовний портрет окремих представників тієї чи тієї групи подає свою вирізняльну комбінацію цих ознак, свій варіант такого інваріанта. Саме тому в соціолекті знаходимо риси регіолекту, діалекту, а

також запозичення, авторські новації в їхньому конкретному вияві та співвідношенні в ідіолектах і мовних портретах, зокрема у пропонованому дослідженні їх представлено мовними портретами Уляни Кравченко, Константи́ни Малицької та Івана Франка.

Уважаємо, що ідіолект є складником мовного портрета (тобто мови особистості в цілому), тимчасом як аналіз мовних портретів представників галицької інтелігенції досліджуваного періоду дає змогу реконструювати соціолект цієї суспільної верстви загалом. Соціолект української галицької інтелігенції — це варіант національної мови означеного історичного періоду, типовий для інтелігенції як окремої соціальної групи її носіїв, об'єднаних особливим соціоментальним типом зв'язку, мовною діяльністю, до якої нормативна (літературна) мова входить як один зі складників.

Мета нашого дослідження полягає у виявленні й аналізі мовних одиниць (лексичних, фразеологічних, словотвірних, граматичних), що складають мовні портрети Уляни Кравченко, К. Малицької, І. Франка як варіанти інваріанта — соціолекту української галицької інтелігенції обстежуваного періоду. Обрані постаті презентують всередині соціальної групи інтелігенції підгрупу тих особистостей, які професійно працювали зі словом — це вчителі, журналісти, письменники, що мали не лише високий рівень мовної свідомості, а й високий рівень володіння мовою, зокрема її літературним взірцем.

Польський дослідник Б. Вальчак у статті «Роль соціолекту шляхти в історії польської мови» зауважує, що соціолект — це мовний варіант, притаманний певній суспільній групі. Власне суспільно-культурні чинники, а саме: система цінностей, елементи культури, ментальність, а також прояви суспільної ідентифікації виокремлюють суспільну групу інтелігенції з-поміж інших верств населення [31: 272–273].

Інший польський учений С. Грабяс зазначає, що опис соціолекту вимагає осмислення ролі соціальної групи в суспільстві, зокрема характеру діяльності представників тієї чи тієї групи, місця групи в житті суспільства, системи цінностей і способів поведінки членів групи, а також аналізу особливостей використання мовних засобів представниками окремих суспільних груп [29: 225]. Дослідник стверджує, що між суспільними зв'язками і структурою соціолекту, зокрема його мовними особливостями, існує залежність. Представники певної соціальної групи безпосередньо контактують як з членами своєї групи, так і з іншими членами суспільства. У процесі цих контактів з'являються мовні відмінності між представниками окремих соціальних груп, а тому є підстави стверджувати, що представники різних суспільних груп є носіями окремих соціолектів [Там само: 227]. Соціолект живиться мовними засобами всіх рівнів мови, слушно стверджує С. Грабяс, і водночас сам є засобом для творення літературної мови. Соціолект проникає в загальнонародну, розмовну мову й утворює разом з цими варіантами мови симбіоз [Там само: 239].

Констатуючи особливості культурно-історичного, політичного статусу української галицької інтелігенції, визначаємо об'єктивні й суб'єктивні чинники формування та вияву мовної свідомості інтелектуально-духовної, різночинної за походженням української інтелігенції Східної Галичини цього часу.

Мовна свідомість, зазначає П. Селігей, це небайдуже, ціннісне ставлення до мови, яке охоплює знання, почуття, а також мотиви й настанови мовної поведінки. Мовна свідомість буває індивідуальною (властивою окремій людині) та суспільною (належною соціальній групі, національній або мовній спільноті) [21: 116]. За такого розуміння мовна свідомість є важливим стратегічним чинником мовної стійкості, оскільки доля мови чи не передусім залежить від ставлення до неї спільноти. Мовно свідомою людиною, за П. Селігеєм, досконало обізнана з мовними нормами, сприймає їх як стандарт і запоруку успішного спілкування; прагне до мовного самовдосконалення; наділена опірністю до мовного безкультур'я та нігілізму; сповідує культ рідної мови [Там само: 23—63].

Найкращі, прогресивні й національно свідомі представники української галицької інтелігенції мали високий рівень мовної свідомості, яка сформувалася під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Зокрема, серед об'єктивних чинників визначаємо недержавний статус української мови та репресивні умови її розвитку, що пов'язано з колоніальною залежністю українського народу, належністю Східної Галичини до складу Австро-Угорщини (до 1918 р.) та Польщі (до 1939 р.); дискримінаційна мовна політика, яку здійснювала метрополія щодо українців як автохтонного населення краю, що, зокрема, відображає біографія Уляни Кравченко (її звільнення з учительської посади за використання фонетичного правопису української мови), утвердження української мови як засобу націє- та культуротворення. До суб'єктивних чинників, що стосуються насамперед української галицької інтелігенції як соціальної групи обстежуваного періоду та окремих її представників, зараховуємо: 1) світоглядно-ментальні ознаки інтелігенції як еліти колоніально залежної нації та суб'єкта соціолекту; 2) особистісні взаємозв'язки представників української галицької інтелігенції з наддніпрянською, що має місце, зокрема, в біографії І. Франка; 3) класичний рівень освіти; 4) широкий спектр різновидів мовної діяльності; 5) адресат (аудиторія) як об'єкт мовного впливу української галицької інтелігенції і джерело інспірації її інтелектуальної та мовної діяльності; 6) особистий внесок представників української галицької інтелігенції у підтримання наявного й закріплення нового літературного взірця мови; 7) особистісний мовний вибір представника української галицької інтелігенції в альтернативі: пристосування до суспільно-політичних обставин (в умовах полонізації, германізації, зросійщення) свого життя чи еміграція.

Мовна свідомість формує мовний портрет української галицької інтелігенції, що його виявляє мовна діяльність окремих її представників. У процесі нашого дослідження ми спершу формуємо мовні портрети

окремих представників цієї соціальної групи, зіставлення мовних портретів дає змогу виділити те спільне, що й становить основу соціолекту, його вирізняльні риси серед інших мовних ідіомів досліджуваного періоду.

Реконструкцію соціолекту української галицької інтелігенції першої половини ХХ ст. як інваріанта її мовної діяльності здійснюємо за методикою індивідуального мовного портретування, що дає змогу визначити авторську мовотворчість як варіант соціолекту, у якому в індивідуально-авторській комбінації реалізовано спільні ознаки соціолекту й відмінні ознаки ідіолекту й мовного портрета особистості.

З цією метою використовуємо багаторівневий текстовий аналіз, під час якого з'ясовуємо жанрові, власне мовні (лексичні, словотвірні, функціонально-стилістичні ознаки, соціоетнічні конотації мовностилістичних засобів) ознаки ідіолекту. За цими системотворчими ознаками беремо до розгляду тексти представників галицької української інтелігенції — Уляни Кравченко, Константи́ни Малицької, Івана Франка — створені в жанрі мемуаристики, зокрема в таких її різновидах, як спогад, сповідь, щоденник тощо, оскільки саме вони орієнтують мовну особистість на активну рефлексію, вільне мовомислення та мововираження і становлять важливе джерело нашого дослідження. До його джерельної бази входять також словники української мови обстежуваного періоду, цитування статей яких зумовлене необхідністю аргументації щодо вибірки з аналізованих текстів галицьких елементів.

Саме словники подають здебільшого типове, усталене, спільне, що становить ознаку соціолекту, тоді як ретельне вивчення окремих мовних портретів та ідіолектів письменників, напрацювання в цій царині в українському мовознавстві і дали змогу порушити проблему моделювання соціолекту як типового, спільного в мовній діяльності інтелігенції і реалізації тих завдань, які в науковій розвідці «Внесок Галичини у формування української літературної мови» поставив Ю. Шевельов [28]. Критерієм достовірності нашої вибірки є маркування таких слів ремарками «гал.», «зах.», «діал.», «книжн.» й ін., а також цитування із текстів галицьких письменників як приклад уживання таких слів. Перевірка аналізованої лексики за словниками різних типів і різного часу дозволяє нам репрезентувати її не як відмітну рису ідіолекту окремих представників галицької української інтелігенції, а як спільну рису її соціолекту.

У процесі дослідження було створено польову модель соціолекту зі структурою «ядро» — «периферія». Ядро цієї моделі становить словниковий фонд, що виявляє місце та роль інтелігенції в житті суспільства аналізованого часу, характер її професійної діяльності, рівень освіти та загальної культури: 1) професійна лексика, 2) лексика книжна, висока (яку вирізняємо в порівнянні з нейтральною лексикою на позначення тих же понять), 3) лексика питома та запозичена (в контрасті або прив'язанні до поля професійної діяльності чи середовища оточення ядра), а на периферії — діалектна, розмовна, рідковживана або індивідуально-авторська, оказіональна лексика. Для нас важливо не ізольовано змоделювати

мовлення окремої особистості й соціальної групи, до якої вона належить, а відтворити мову особистості як члена соціальної групи і соціолект як органічний складник національної мови. У такий спосіб мовні портрети Уляни Кравченко, К. Малицької, І. Франка, які увійшли до тексту нашого дослідження, дозволяють відтворити особистісні риси мовця та реконструювати соціолект української інтелігенції обстежуваного періоду за типовими, спільними рисами мовних портретів. Лексичні особливості текстів названих авторів окреслюють спільний когнітивний простір мовців, коло їхньої діяльності, спільні проблеми, уявлення, лектуру, мовні смаки (прикмети) середовища та соціальної групи в їхніх часових і просторових межах. Спільні риси освітньо-культурного і професійного рівнів у мовних портретах трьох обраних постатей визначені передусім їхньою належністю до єдиного середовища, особистими зв'язками, спілкуванням (зокрема І. Франка й Уляни Кравченко), тобто історико-культурною ситуацією формування й побутування мовних особливостей.

Модель мовного портрета галицької інтелігенції є типовою, зведеною структурою її мовної діяльності, еталоном для зіставлення ідіолектів її окремих представників. У такий спосіб ідіолект виступає варіантом, реальним втіленням цієї типової структури, «форматом» соціолекту, що дозволяє окреслити мовний портрет української інтелігенції у Східній Галичині в обстежуваний період, персоніфікувати її соціолект, виразніше прослідкувати особливості реалізації структури спільного соціолекту в різних ідіолектах залежно від умов життя, особливостей мовної особистості, її суспільно-політичної позиції, світогляду, мовних смаків і професійної діяльності.

Предметом нашого дослідження стали мовні особливості трьох представників галицької інтелігенції, життєві та творчі дороги яких неодноразово перепліталися. Насамперед — це люди одного професійного цеху — педагоги Уляна Кравченко та Константина Малицька, які водночас були активістками українського жіночого руху, а також непересічними творчими особистостями. Так, Уляна Кравченко — це перша в Східній Галичині жінка-поетеса, а К. Малицька — відома дитяча письменниця, автор січових пісень (наприклад, пісні «Чом, чом, земле моя» під псевдонімом Віра Лебедова). Постать же І. Франка як професійного письменника, науковця, інтелігента — це наче квінтесенція ознак представників цієї соціальної групи, що становить у певному сенсі еталон для порівняння мовних портретів Уляни Кравченко та К. Малицької, а крім того, виконує роль єдиної ланки між цими непересічними представительками галицької інтелігенції. Уляну Кравченко й Івана Франка об'єднували тісні особисті взаємини: щире листування, яке почалося між ними 1883 р., не припинялося до самої смерті Великого Каменяра. К. Малицька й І. Франко були активними громадсько-політичними діячами. Уляна Кравченко та К. Малицька здобули освіту у Львівській учительській семінарії, тоді як І. Франко навчався у Львівському, Чернівецькому та

Уляна Кравченко з колегами й однодумцями (в центрі): фото зроблено 2 листопада 1898 р. у Скарбківському театрі (нині — український драматичний театр ім. М. Заньковецької) у Львові, де об'єднаний колектив хорів Львівського, Перемишльського і Стрийського «Боянів» під диригуванням о. Йосифа Кишакевича виконав його твір «На вічну пам'ять І. Котляревському» (з нагоди Великих Роковин — сторіччя від дня відродження української мови і літератури, що ознаменовано появою на світовій арені 1798 р. поеми Івана Котляревського «Енеїда»). Під час святкування провідна українська творча і мистецька еліта залишила для історії пам'ятну світліну, на якій поруч із старшою генерацією — закарбовано і молодше покоління — Богдан Лепкий, Іван Труш, Філарет Колесса та о. Йосиф Кишакевич.

Віденському університетам, здобув ступінь доктора філософії та активно здійснював не лише громадсько-політичну, а й наукову діяльність. Іван Франко — багатогранний учений: мово-, літературо-, перекладо- й мистецтвознавець, етнолог, фольклорист, економіст. Цей перелік можна продовжувати.

Ядро ідіолекту *Уляни Кравченко* становить лексика професійна, що властива спілкуванню освіченої, культурної верстви, галицькі лексеми (як питомі, так і запозичені), що побутували в шкільному, освітянському середовищі — мовленні учителів, семінаристів, студентів, школярів. Це термінологія й професіоналізми, що моделюють підмову освітян у складі соціолекту інтелігенції, засіб спілкування у межах цієї професійної підгрупи й водночас засіб її репрезентації іншим соціальним групам у процесі комунікації з ними. Це, наприклад, лексика, поширена у мовленні тогочасних учителів, учнів і чиновництва, причетного до шкільництва (інспекторів, управителів (директорів) шкіл) Східної Галичини: *візитація*: «В ясных хвилилах, коли я ще була ученицею, звертав він при візитаціях семінара на мене увагу, сідав побіч у лавці та розпитував про різні квестії виховання» [3] і пор. з тлумаченнями, відповідно, у загальнономовному й

регіональному словниках: **Візитація**, і, ж. 1. *заст.* Візит; 2. *спец.* Перевірка документів і вантажу підозрілого чужого судна (СУМ-11 I: 668); **Візитація** — інспекція: *Був він також українським письменником, мабуть, одним з найслабших, і як автор стисло уживав псевдонім «Денис з-над Серета».* Коли часом приходив на візитацію на годину української мови і літератури... (ЛЛ 2012: 156 — 157), див. також у тексті І.Франка: ... як бувало пан шпектор на візитацію приїде, то з сусіднього села хлопців позичав [12: 105]; **Ферії**: «— Гутовський виїхав на час ферій з комісарем¹ до Карльсбаду, а коли в половині вересня вернувся, ні трохи не журився тим, що втратив тут місце учителя» [3] і пор.: **Ферії**, ій, мн., зах. Канікули. Панство починає роз'їжджатися на ферії або до купелів (І. Франко, П, 1950, 310) (СУМ-11 X: 577); **Ферії** — період відпусток, канікули || вакації (ЛЛ 2012: 750).

Наявна в її мовному портреті й лексика, вживана галицькою інтелігенцією незалежно від її професійної діяльності, як-от: **опінія** — «Не знала я тоді, що учителька в малому місті мусить числитися ще з чимось більшим, що тут — товариші праці, опінія мешканців...» [3] і пор. із загальним: **Опінія**, і, ж., *заст.* Громадська думка (СУМ-11 V: 713); **Опінія** 1. думка, погляд, бачення; 2. репутація; думка загалу. *Знаєш добре, що, коли би ти покинула мене, се був би скандал і для мене, се пошкодило би мені в опінії моїх зверхників* (І. Франко) (ЛЛ 2012: 510); **Опінія** / Громадська думка / пол. *opinia* — 1) думка, погляд, 2) оцінка; порівн. *опінія*, лат. — думка загалу [25, 238]; **квестія** «...Квестії, проблеми, ідеї змінюються. Тільки квестія поступу і щастя цілої людскости вічно молода — і вічно приєднувати ме благородних молодих людей» [3: 226] і пор.: **Квестія**, і, ж., *зах.* Проблема; питання. *Але донедавна була хоть одна партія межі поляками, котра в сій квестії [польсько-руській] висказувалася справедливо* (В. Стефанік, П, 1954, 106) (СУМ-11 IV: 133); **Квестія** — питання (ЛЛ 2012: 355); **Квестія** — полонізм, пор. з пол. *kwestia* «справа, що потребує розгляду; завдання, проблема» [30: 377]. **Квєстія, квєстія.** Проблемне питання, справа, яка потребує обговорення й розв'язання [25: 171]. Зокрема, запозичення *квестія* постає в текстах Уляни Кравченко й інших галицьких інтелігентів як загальноприйнята широковживана номінація, яка, втім, має свою сполучуваність у мові певної професійної групи, зокрема у соціолекті освітян, священнослужителів, громадсько-політичних діячів прослідковуємо таке її уживання: *квестія поступу* (3); «*Спірна квестія лише в тому, хто має повести цю контролю перших змагань душевного життя дитини...*» (7); «*О квестії соціальной*» (Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького до духовенства 1902–1904 р.); «*Суспільна акція духовенства, [...], має бути відповіддю на велику болячку нашого часу — на соціальну квестію*» (стаття І. Франка «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митроп. А. Шептицького «О квестії соціальной» 1904 р.).

¹ У цитуванні прикладів зберігаємо мовні особливості оригіналу.

Названі лексеми входять до різних шарів модельованого соціолекту. Синонімічна парадигма уможливило вирізнення лексики власне соціолекту, її диференціацію всередині соціолекту за різними групами мовців (учителі, священики, громадсько-політичні діячі та ін.), водночас вони дають можливість показати спільне для мовлення інтелігенції загалом незалежно від професійної належності її представників.

Отож, лексеми *візитація, ферії, опінія, квестія* та ін. — це інтелігентські соціолектизми, які активно використовували у своєму мовленні Уляна Кравченко, К. Малицька, І. Франко, В. Стефаник, А. Шептицький та інші представники галицької інтелігенції окресленого періоду.

Активне використання в поетичних та прозових текстах слів іншомовного походження та діалектних одиниць — це особлива прикмета не лише мовного портрета Уляни Кравченко, а й виразна ознака інтелігентського соціолекту та галицького варіанта літературної мови загалом — як і будь-якої літературної мови, і, ширше, мови освіченої верстви, «конверзації освічених людей», за визначенням І. Франка. Використання запозичень цілком виправдано, вони роблять мову багатшою, нюансують і уточнюють певні поняття, свідчать про високий рівень освіченості мовця, виявляють його професійний досвід, світогляд, суспільну позицію.

До складу обговорюваного соціолекту входять також регіоналізми (*хосен*) і професіоналізми (*маргінес*), наприклад: **маргінеси** «*На маргінесах дальше: шукаю її родоводу*» [4: 372] — **Маргінес** «поле книжки, зошита»; — запозичення з польської мови; п. *margines*, походить від лат. *margines* (ЕСУМ III: 391); **Маргінес**, у, ч., зах. Берег, поле книжки, зошита тощо. *Коло половини XVIII в. знаходимо одну коротеньку пісеньку, записану на маргінесі Дрогобицького рукописного збірника* (І. Франко, XVI, 1955, 328) (СУМ-11 IV: 626); **Маргінес** 1. периферія; 2. шк. Берег, поле зошита чи книжки (ЛЛ 2012: 437); **хосен** «*На другий день мала я в хаті вїта кілька відрадніших годин, що дозволили забути про кривду, заподіяну мені властями, та скріпили мої бажання трудитися в хосен свого люду*» [3]; — **Хосен**, хісна, ч., діал. Користь. *Скупий волів би свого м'яса урізати, щоб бідному подать, Ніж кришку взять із скарбів своїх, Що в кліті без хісна лежать* (І. Франко, XI, 1952, 509) (СУМ-11 XI: 132); **Выгода** — зиск, корість (р. -сти), бариш, вигода, пожиток (р. -тку), інтерес, *гал.* хосен (р. хісна) [з цього він матиме *хосен*]; **Полезно** — корисно, пожиточно, *гал.* хосенно (РУСКЄ: 178; 2151).

У текстах творів письменниці чимало нетранслітерованих елементів різного типу й обсягу. Такі вкраплення написані латинською, грецькою, польською, німецькою, італійською й іншими мовами. Необхідність їхнього використання пов'язана як з їх безеквівалентністю в окремих лексичних сферах, так і стилістичними особливостями створюваних текстів. Власне, цей аспект, як зауважує М. Карпенко, повертає увагу до ідіотилів окремих письменників, кожен з яких по-своєму мотивовано й послідовно розв'язує соціомовну проблему у тих вимірах, які співзвучні його творчому задуму, принципіві функціональної доцільності та ідейно-

естетичної спрямованості тексту. Оскільки введення нетранслітерованих конструкцій у текст, зазвичай, зумовлене поважними причинами, то такі елементи є семантично та стилістично вагомими, а в більшості випадків — текстотворчими [14]. Наприклад: *Panta rej...* /з гр. ‘все тече’/ [5: 35]. Ця алюзія з Геракліта: «*Πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει*» — ‘Усе тече, усе змінюється’, свідчить про знання філософії, високий рівень освіти адресанта й передбачуваного адресата тексту. Часто вживаними є вирази зі Святого Письма та латинськомовні вислови: «...“*Noli me tangere...*” *Не зможе ні одно серце більше любити, як моє... але чуття не зраджую мовою... не ношу на устах...*» [4: 379] — лат. *Noli me tangere* «Не торкайся Мене» — вираз із Євангелія від Івана зі сцени з’яви Христа Марії Магдалині після його Вознесення. Він сказав їй: *Не торкайся до Мене, бо Я ще не зійшов до Отця* (Євангеліє від Івана 20:11), а також інші: «*Моя книжка Scriptum sacrum: — сто печаток тайну її замикає...*» [5: 56] — лат. *Scriptum sacrum* «Святе Письмо»; лат. *Caritas...* «любов, предмет любові, приязні» [5: 40]; німецькомовні вислови: «*Краса?!... Чи тільки в серці розцвітають цвіти поезії? Що є краса правди? Чи тільки терпінням непосильним, трудом можна її добути? Das Herz ist gestorben — die Welt ist leer*» [5: 25] — нім. *Das Herz ist gestorben — die Welt ist leer* «серце вмерло — світ порожній», рядок з вірша Ф. Шіллера «Скарга дівчини»; «*В осуді когось треба великої обережності. Часто Recht — ist Unrecht*» [5: 52] — нім. *Recht — ist Unrecht* «правда — є неправда», а також: нім. *Blosse Übungen der Feder — des Kerkers Lange-weile zu Verkürzen* «Лише вправи пера нудьгу в’язниці скорочують» [5: 32], цитата з трагедії Ф. Шіллера «Марія Стюарт»; італомовні вислови: «*Руїни сірі завітчані зимою в зелену, свіжу, розкішну барву — се подібна пісня життя: evviva vita!*» [5: 79]; італ. *Evviva vita!* «Хай живе життя!», італ. *Nessun maggior Dolore* «немає більшого смутку» [4: 221], рядок з «Божественної комедії» Данте Аліг’єрі; франкомовні вислови: «*Variété... життя фрагменти...*»; франц. *Variété...* «різноманітність, розмаїття» [5: 50]; франц. *Lever du rideau* «підняття завіси» [5: 51] та ін.

Онімну лексику, наприклад: *La Negress* «курорт у Франції» [4: 385] (нині — назва залізничної станції у Біариці — *Biarritz-La Negresse*) та ін., Уляна Кравченко також не перекладає, оскільки такі власні назви є означенням когнітивного простору, спільного для інтелігенції того часу.

Відмітною рисою ідіолекту Уляни Кравченко є спосіб нюансування думки за допомогою питомої та запозиченої лексики, як-от: *велети-гіганти* [4: 242], *хаос-роздор* [4: 439], *казка-міт* [4: 176] та ін. Юкстапозити, які вона вживає, — це здебільшого іменники з прикладкою, що виконують означальну функцію: *берізка-жалібниця* [4: 725], *плити-картини* [2: 3], *відбитка-подоба* [2: 3], *обійми-крила* [4: 261], *пісня-поклон* [4: 462], *мати-страдальниця* [4: 481], *стрільці-соколи*, *дорога-знак* [4: 491]; передають близькі за змістом поняття: *практика-досвід*, *думки-погляди*, *львиця-цариця* [3], *святина-храм* [4: 209], *тягар-утома* [4: 220], *цвіт-зілля* [4: 225], *руїна-втрата* [4: 436], *буря-хуртовина* [4: 442], *щастя-осолода* [4: 599], *довершеність-гармонія* [4: 764] й ін. Юкстапозити — дієслова та

прислівники — це переважно зведені воедино синоніми: *знає-пам'ятає*, *весело-свобідно* [3], *ридає-плаче* [4: 215], *горить-палає* [4: 224], *зоріє-сяє* [4: 442], *спонукати-примусити* [4: 748], *явно-славно* [4: 439], *тихенько-тихо* [4: 458], *сумно-жалібно* [4: 502] й ін. Отож, названі лексичні одиниці — це прикмета авторської реалізації соціолекту у мовному портреті Уляни Кравченко.

У творах письменниці знаходимо низку фразеологізмів на зразок *старість не радість* [2: 7], *йти на герць* [4: 280], *йти на багнети* [4: 444], *по сійбі — жнив треба ждати* [4: 483], *бути з розумом в згоді* [4: 498], *мати сім мечів у серці* [4: 533], *минатися з правдою* [4: 662], *виховувати буком* [4: 629] й ін. Зауважимо, що використання фразеологізмів становить як яскраву рису стилю її творів, так і особливу ознаку щоденного мовлення представників української інтелігенції кінця XIX — початку XX ст.

Мову творів Уляни Кравченко можна зі впевненістю зарахувати до найкращих зразків не лише галицького, а й загальноукраїнського варіанта літературної мови першої половини XX ст. Доказом цього є те, що її твори залюбки читали й наддніпрянці. Ось як про це писав під час мовної дискусії І. Франко: «У нас під руками є й інші факти: листи українців, котрі просять присилати їм віршові вироби галичан («З вершин і низин», «Лиса Микиту», вірші Ю. Шнайдер)²» [10: 170-171]. Отже, адресатом мовної комунікації Уляни Кравченко був широкий письменний та освічений загал українських національно свідомих читачів — шанувальники її поетичної творчості, учні, їхні батьки, колеги-вчителі, українська інтелігенція краю.

Активне вживання професійної лексики, слів іншомовного походження та діалектних одиниць, нетранслітерованих чужомовних елементів різного типу й обсягу, фразеологізмів — це не лише особливі індивідуальні прикмети мовного портрета Уляни Кравченко, а й виразна ознака інтелігентського соціолекту та галицького варіанта літературної мови того часу загалом.

Це доводить аналіз мовного портрета *Константини Малицької*, який доповнює мовний портрет Уляни Кравченко. К. Малицька, як і Уляна Кравченко, була активним громадським діячем, організатором і учасником жіночого руху, здійснювала письменницьку діяльність, співпрацювала з різними періодичними виданнями Східної Галичини. Усе це дає підстави для типізації та узагальнення їхніх мовних портретів. На основі аналізу текстового матеріалу спогадів К. Малицької [1] окреслюємо лексичні особливості творів авторки, зокрема виявляємо пласт загальноужи-

² Справжнє ім'я та прізвище Уляни Кравченко — Юлія Шнайдер. Вона народилася 18.04.1860 р. у м. Миколаєві на Львівщині в сім'ї зукраїнізованого німця, комісара Жидачівського повіту. Мати письменниці — Юлія Лопушанська — українка, дочка греко-католицького священика. Псевдонім становить український відповідник справжніх імені та прізвища письменниці (нім. *Schneider* «крavecь»).

*Константина Малицька з представниками й учителями Товариства «Рідна школа» (в центрі)
Перший ряд зліва направо: Євгенія Пашкевич, Марія Ліщинська, Олена Прокеш, Стефанія
Пашкевич, Маркіян Терлецький, Константина Малицька, Володимир Кузьмович, Володи-
мир Радзикович, Строконь, Софія Федорчакова; другий: Меланія Цегельська, Льоня Га-
расимович, Леонтий Домбровський, Ірина Мриц, Кучер, невідомий, Олена Ріпель; тре-
тій: Ася Єзерська, Врецьона, Дора Ліщинська, Степан Похмурський, Марія Заячківська,
невідомий, Ярослав Кузьмів, Макітра, невідомий, Стевчак.
Усі імена подано за періоджерелом, тоді як імена окремих осіб встановити не вдалося.*

ваних лексичних одиниць, запозичень, суспільно-політичної лексики, що вказує на адресата цього тексту — людину освічену, небайдужу до перебігу подій громадського життя краю.

У мовному портреті К. Малицької вирізняється запозичена лексика на позначення понять і реалій життя освітянського середовища: **аматорський**: «...що пан староста Краль брав участь у нашій українській аматорській представленні...» [1: 51] — **Аматорський**, а, е. Прикм. до **аматор**; любительський. *По містах і містечках почали організуватися аматорські трупи* (І. Франко XVI, 1955: 96) (СУМ-11 I: 38); (ВТС СУМ: 24); **конгрес**: «З моїми буковинськими товаришами-вчителями стрінулась я востаннє на великому конгресі всеукраїнського вчителства...» [1: 56–57] — **Конгрес**, у, ч. 1. З'їзд, нарада з широким представництвом, переважно міжнародного характеру (СУМ-11 IV: 257); (ВТС СУМ: 563). Уважаємо, що названа лексема свідчить про виразний вплив польської мови, у якій і нині слово *kongres* уживано на позначення з'їзду, великого зібрання, зокрема наукового; **пієтизм**: «З пієтизмом входила я до домівки нашої великої письменниці, ... [Ольги Кобилянської]» [1: 54] — **Пієтизм**, у, ч. 2. Книжн. Релігійно-містичний настрій, часто удаваний, фальшивий; відповідна поведінка; // *перен.* Палке обожнювання когось-небудь або беззастережна віра в щось. *Кождий такий документ будив у його пам'яті спомини подібних... історій, речень, анекдотів, і все те він пер в свою книжку, записував з таким пієтизмом і так старанно, мов не знати які дорогі скарби* (І. Франко III, 1950: 443);

Отець Заячківський — це вісімдесятилітній старець; про нього з пієтизмом говорить батько Данило (Уляна Кравченко, Вибр., 1958: 397) (СУМ-11 VI: 528); (ВТС СУМ: 971). У запозиченій лексемі *пієтизм* галицький відбиток вбачаємо у словотворчих засобах, зокрема в суфіксі **-изм** (пор. *пієт-ет* і *пієт-изм*), оскільки спосіб адаптування запозичень — це теж вирізняльна ознака мови галицької інтелігенції, складник її соціолекту.

Наявні у мові текстів К. Малицької й галицькі елементи (галичанізм): **варцаби**: «— *Хочеш заграємо в доміно, — намовляв Сергій, коли переглянули всі картини. — Краще в варцаби, в доміно так нудно, — просила Сильва*» [9, 53] — **Варцаби** — шашки (гра) (ЛЛ 2012: 120); **гей** «... *гей гриби по дощі...*» [1: 51] — **Гей, гейби** — ніби, наче (ЛЛ 2012: 185); **запертися**: «*а раз треба було таки рученятами запертися об землю і рачки лізти*» [1: 47] — **Запертися** — 2. Використати всі потенційні можливості, силу волі тощо для досягнення бажаного результату: *Бо як був вітер, то треба було добре запертися, щоб втримати хоругов* (Богачавський) (ЛЛ 2012: 285); **пан** «... *що пан староста Краль брав участь у нашій українській аматорській представленні...*» [1: 51] — **Пан** — 1. Інтелігентний, поважний чоловік, 2. Багатий, заможний чоловік, 3. Мужчина (ЛЛ 2012: 521); (ВТС СУМ: 880).

Окрему групу слів складають професіоналізми, як-от: **відчит**: «... *мав Ромко відчит про Хмельницького, відтак йшли співи...*» [9, 12] — **Відчит**, у, ч., зах. Доповідь, лекція. *Відчит, на який Ви* [І. Франко] *ласкаво згодились прибути, не може відбутися* (Василь Стефаник, III, 1954, 247) (СУМ-11 I: 661); **Відчит** 1. Доповідь, 2. Звіт (ЛЛ 2012: 156); **виховниця** (покоління) [1: 46] — **Віховання** — вихованість (ЛЛ 2012: 148); **Виховник** -а, те саме, що **вихователь** (ВТС СУМ: 159). Своє місце у досліджуваному мовному портреті посідають номінації-словосполуки, які К. Малицька-вчитель використовувала в текстах на професійні, педагогічні теми. Серед них виділяємо назви 1) педагогічних понять: *ціль виховання, народне вихованє, національне вихованє, система виховання, моральні впливи, шкільна наука, анальфабетизм, педагогічно-дидактичний твір, методи читання, шкільна дисципліна, систематичний розвиток дитини*; 2) навчальних предметів: *фізика, геологія, астрономія, суспільні науки, література, історія рідного краю, всемирна історія, українська мова*; 3) навчальних закладів, їхніх працівників: *ясла, передшкільне вихованє, захоронки, школи (народні, середні, світські), рідношкільна установа, повна 5-класова школа, українська виділова дівоча школа, школа-пансіонат, дівочий інститут, університет, інституції, шкільний інспектор, члени іспитових комісій, професори, учителі, служебниці* (у знач. «вихователі» — прим. наша С.Г.), *учительський семінар, часописи (фахові, педагогічні, літературні, диточі), шкільні учебники* та ін.

Чимало інших лексичних одиниць, які об'єднані довкола тем текстів К. Малицької (художньо-образне відображення дійсності, жіночий рух, громадська діяльність), виявляють її професійну мовну діяльність, власне її ідіолект як варіант соціолекту. Нетранслітеровані елементи та фразеологізми в спогадах письменниці не трапляються, проте, як і в творах Уляни Кравченко, у текстах Константи́ни Малицької знаходимо юкта-

позити: *хлопці-гімназисти, товариші-вчителі* [1: 46], *зайди-уніяти* [1: 52], *їмості-протопопи, огнище-прибіжище* [1: 53], *відозва-статейка, члени-робітниця* [1: 55], *гості-вчителі* [1: 57].

Мовна діяльність представників української галицької інтелігенції відображає картину світу як знання про нього, його цілісний образ, визначення свого місця у суспільстві і світі, цінності, стиль та спосіб життя, соціальні ролі та статуси, соціальні інститути як систему норм, традицію, потреби та схильності, процедурне знання, що передбачає певні навички, уміння, способи й методи здійснення намірів. Саме у мовній діяльності, комунікації інтелігенція виявляла себе як окрема соціальна група з власною субкультурою, сформована в окреслених часі та просторі. Зокрема, К. Малицька нерозривно пов'язана з історією жіночого руху в Україні, у якому вона брала активну участь майже із самого початку його організованого існування. Саме тут перетинаються життєві дороги К. Малицької і Н. Кобринської (ініціатора зародження феміністського руху в Галичині). Як автор педагогічних статей і художніх творів, що протягом 1904–1907 рр. вона друкує на сторінках часопису «Промінь», К. Малицька контактує з іншими авторами видання, зокрема з І. Франком, О. Маковеєм, Н. Кобринською, Я. Веселовським.

Отже, адресатом мовної комунікації К. Малицької був широкий письменний та освічений загал українських національно свідомих читачів, серед яких колеги-вчителі, представниці й учасниці жіночого руху, українська інтелігенція краю.

Світоглядні та ментальні риси визначного українського письменника, політичного та громадського діяча, науковця **Івана Франка** у сконденсованій формі містить авторська передмова до видання польською мовою 1897 р. «Дещо про себе самого», яка також є предметом нашого аналізу [11: 28–32]. Зауважимо, що попри всі напрацювання у вивченні мови І. Франка, для нас у його мовній діяльності важливим є саме те, що вирізняє його мову як варіант соціолекту галицької української інтелігенції окресленого періоду. Стаття І. Франка є, на нашу думку, квінтесенцією проаналізованих текстів представників інтелігентського середовища Східної Галичини, оскільки виявляє високий рівень освіченості й самосвідомості мовця, про що свідчить вже сама її композиційна побудова. В аналізованому тексті подано нарис історії Русі-України, національної, етнополітичної, соціопсихічної ментальності української еліти у когерентному симбіозі «Я-особистості» мовця і спільноти, до якої він належить, самоідентифікація і самовизначення щодо свого життєвого вибору й обов'язку, сенсу власного життя і діяльності, визначено місію письменника та психологію його творчості.

Текст передмови І. Франка можемо умовно поділити на окремі частини, сюжети, мотиви, світоглядні й соціокультурні твердження, позицію письменника-інтелігента, письменника-патріота: 1 — «життя і творчість обранця долі — архітвір епохи», 2 — «культурно-цивілізаційна праця і роль письменника-робітника», 3 — «я і моя сверблячка до писання»,

4 — «що можна назвати оригінального у маленької, звичайнісінької людини? — відповідаю: хіба те, що я русин», 5 — «автобіографічні дані», 6 — «недопуск до роботи в університеті», 7 — «не люблю Русі і русинів», 8 — «почуваю себе русином і працюю на Русі: патріотизм як обов'язок». У тексті есе знаходимо мовні засоби, звернені до читачів зі свого середовища, близьких авторові за своїм місцем у суспільстві, діяльністю, освітою, переконаннями: пряме цитування мовою оригіналу /нетранслітеровані елементи/, алюзії, ремінісценції щодо життя і діяльності діячів світової культури — німецького поета Йоганна В. Гете, польського письменника, критика, етнографа Юзефа-Ігнація Крашевського, польського літературознавця, бібліографа Кароля Естрайхера, апологета європейського літургичного руху о. Ламбера Бодуена, білоруської польськомовної письменниці Елізи Ожешко, польських письменників Марії Конопніцької, Болеслава Пруса, Теофіля Ленартовича, автора перекладів творів Т. Шевченка польською мовою Едмунда Леона Остої Солецького, польського композитора і письменника Мечислава Карловича. У тексті наявні книжні елементи (слова й словосполучення, фрагменти висловлень): *життєпис, характеристика, складові частинки, корифеї літератури, бібліографія, ідеальне, з періоджерельним апаратом опрацьовані біографії, скарбниця людського духу, з обов'язку чемності, фарисеї, гідне уваги, зукраїнізовані німецькі колоністи, світла людина, публічна арена, таємне товариство, оригінальні риси, літературна продукція, скласти з відзнакою докторат з славістики, патріотична праця, така делікатна матерія, як любов, висновок, географічне поняття, ворог порожніх фраз*. Численні в тексті І. Франка й означення суспільно-політичних понять, які входили до активного слововжитку національно свідомої, близької до соціалістичного руху частини української галицької інтелігенції розглядуваного періоду, ідіоми, текстові кліше: *соціалістичний процес, коаліція урядових сфер, реакційні газети, політичне життя, національна гордість, загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, справжній громадянський дух, самопожертва, вселюдські ідеали, обранці долі, нові напрямки, ніколи й нічим, ані читати, ані писати й ін*. Показовим є й уживання в цьому тексті слова *інтелігенція*: «...знаю між русинами декілька винятків, декілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок» [11: 31]. Вживає І. Франко й галицькі елементи: **правдоподібно**: «На це питання Гете відповідаю: хіба те, що я русин і походжу, правдоподібно, від зукраїнізованих німецьких колоністів, що мій батько був звичайний селянин і робив панщину...» [11: 29] — **Правдоподібно** 1. Присл. до **правдоподібний**. 2. У знач. вставн. сл., діал. Уживається для вираження припущення чого-небудь. *Ключ від мого порою забираю з собою, бо, правдоподібно, забавлюсь [забарюся] довше* (О. Кобилянська I, 1956: 86); *До постаті зблизвсь і мовив: «А, се ви, правдоподібно, Від пана Дороша!»* (І. Франко X, 1954: 198); (СУМ-11 VII: 500); (ВТС СУМ: 1100); **слабовитий, слабкий**: «мій батько... був світлою людиною і віддав мене, слабовиту і до селянської праці нездатну дитину, до школи»

[11: 29]; **слабий** — 1. Хворий, 2. кволий, немічний (ЛЛ 2012: 679); **слабовитий**, а, е, розм. Немічної будови, схильний до захворювань; хворобливий; // *рідко*. Хворий. [Орися:] *Нема роботи, татко слабовитий, До тяжкої праці не хочуть приймати* (І. Франко IX, 1952: 425) (СУМ-11 IX: 343); (ВТС СУМ: 1341); **студії**: «...я вступив до університету у Львові, але мої студії перервав соціалістичний процес 1877-8 року...» [11: 29]; **студіювати** — вивчати (ЛЛ 2012: 710); (ВТС СУМ: 1406); **сурдут** «Подивіться тільки, в якому сурдута він ходить!» [11: 30]; **сурдут** — верхній чоловічий одяг, сюртук (ЛЛ 2012: 712); **сурдут**, а, ч., *заст.* Сюртук (СУМ-11I: 853); (ВТС СУМ: 1416); **будущина**: «Чи, може, маю любити світлу будущину тієї Русі, коли тої будущини не знаю і для світлості її не бачу ніяких основ?» [11: 31]; **будущина**, и, ж., *заст.* Будучність, майбутнє (СУМ-11 I: 249); **будучність** — майбутнє (ЛЛ 2012: 11).

Охоचे використовує І. Франко й нетранслітеровані елементи: «*Was ist denn an dem ganzen Wicht Originell zu nennen?*» [11: 29] — нім., із Й.В. Гете «Що можна назвати оригінального у маленької, звичайнісінької людини», «*Politisches Vorleben*» [11: 30] — «політичне минуле»; просторічну, експресивно-оцінну лексику й вислови: *рідка річ, бозна-чому замішано мене* (про причетність до чогось) [11: 29], *порпатися у купах щоденно надрукованого паперу, бійтеся Бога, на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони...вбивали мені під шкіру* [11: 30], *любов бризкає, життя на власному смітнику, почуття собачого обов'язку, тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі...* [11: 31] й інші. В аналізованому тексті І. Франко використав і прислів'я: *Не робися солодким, бо тебе злижуть; не робися кислим, бо тебе облюють, Якщо так добре моїй жінці, нехай і мене б'ють* [11: 32].

І. Франко виявляє вміння поєднати в одному тексті елементи просторічної, народно-розмовної мови, навіть зниженої лексики з книжною лексикою «високого стилю», нетранслітерованими елементами, суспільно-політичною термінологією, а це надає тексту та його сприйняттю певного емоційного настрою, відтінку іронії, інтертекстуальності. Адресатом мовлення І. Франка є широкий загаль, насамперед, польськокомвні читачі, до свідомості яких український галицький інтелігент доносить свою життєву позицію, цінності та ідеали особистого і національного життя, ідейне кредо своєї соціальної групи — середовища прогресивної й національно свідомої інтелігенції Східної Галичини.

Здійснений аналіз дає підстави стверджувати, що дослідження мовних портретів представників галицької української інтелігенції кінця XIX — початку XX ст. є актуальним з огляду на процес формування норм української літературної мови окресленого періоду в Східній Галичині і на Наддніпрянській Україні після 1905 р. Мовні одиниці, які використовувала ця соціальна група, увійшли до складу лексичного фонду української мови й впливали на формування койне освіченої верстви Східної Галичини, її соціолекту як самостійного системно-структурного явища. Вони знайшли відображення у формі та значенні лексичних, фразеологічних і граматичних одиниць сучасної української літературної мови.

Формально-семантичний і функціонально-прагматичний аналіз текстів Уляни Кравченко, Константи́ни Малицької, Івана Франка дозволив нам змоделювати мовний портрет названих авторів як представників інтелігенції — учителів, письменників, громадських діячів, вказати на окремі його лексико-семантичні особливості, виділити в мовних портретах типові, спільні риси, які дають змогу моделювати соціолект галицької української інтелігенції як мовний портрет цієї соціальної групи окресленого періоду, а також висвітлити соціальні аспекти функціонування української мови в Східній Галичині на зламі XIX—XX ст.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- ВТС СУМ — *Великий тлумачний словник сучасної української мови* (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К. : Ірпінь : Перун, 2009. — 1736 с.
- ЕСУМ — *Етимологічний словник української мови* : у семи томах / НАН України. Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. — К. : Наук. думка, 1982 — 2012. — Т. I — VI.
- ЛЛ-2012 — *Лексикон львівський: поважно і на жарт* / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича / Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. — Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. — 852 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
- РУСКЕ — *Російсько-український словник* / за редакцією акад. А.Ю. Кримського та акад. С.О. Єфремова. — К. : Червоний Шлях, 1924 — 1932 pp. — Інтернет ресурс. Режим доступу : <http://r2u.org.ua/>
- СГ — *Словарь української мови* (Зібрала редакція журналу «Киевская Старина» / Упорядкував, з додатком власного матеріалу, Борис Гринченко). — Томи I — IV. — Київ : [б. в.], 1907 — 1909 pp.
- ССІС — *Сучасний словник іношомовних слів* : близько 20 тисячі слів і словосполучень / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. — К. : Довіра, 2006. — 789 с.
- СУМ-11 — *Словник української мови: в 11 т.* / АН УРСР; Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. — К. : Наук. думка, 1970 — 1980 pp.
- УСС Ог. — *Огієнко І. Український стилістичний словник* : підручна книжка для вивчення української літературної мови / І. Огієнко. — Львів : Видання Української книгарні й антикварні, 1924. — 496 с.

1. Виховниця поколінь Константина Малицька: громадська діячка, педагог, письменниця. — Торонто : Накладом Світової Федерації Українських жіночих Організацій, 1965. — 126 с.
2. *Кравченко Уляна*. Замість автобіографії. Твори. — Т. III. — Коломия : Накладом «Загальної Книгозбірні», 1934. — 152 с.
3. *Кравченко Уляна*. Спогади учительки. — Коломия : Накладом «Загальної Книгозбірні», 22/X, 1935. — 315 с.
4. *Кравченко Уляна*. Твори. Повне видання (у 100-річчя жіночого руху) / Зредагував Юліян Бескид. — Торонто : Накладом Марії Козак, 1975. — 796 с.
5. *Кравченко Уляна*. Розгублені листочки. — Л. : Каменярь, 1990. — 90 с. Бібліотечка «На добрий вечір».
6. *Малицька К.* З дитячих споминів // Дзвінок. — Львів 5 марта 1903, ч. 5.
7. *Малицька К.* Про захорони і діточі садки / Збірник «Українській дитині». — Львів, 1921. — С. 12–15.
8. *Малицька К.* На фільмі споминів // Нова Хата, 1934. — Ч 9.
9. *Малицька К.І.* Малі герої : Оповідання для дітей середнього шкільного віку / Упоряд., автор перед. Г.В. Дем'ян. — Львів: Каменярь, 1991. — 62 с.

10. Франко І. Говоримо на вовка — скажімо і за вовка // Зібрання творів у 50-ти томах. — Т. 28. Літературно-критичні праці (1890 — 1892). — К. : Наук. думка, 1980. — С. 167–175.
11. Франко І. Дещо про себе самого // Зібрання творів у 50-ти томах. Літературно-критичні праці (1897 — 1899). — К. : Наук. думка, 1981. — Т. 31. — С. 28–32.
12. Франко І. Учитель (комедія в трьох діях) // Зібрання творів у 50-ти томах. Драматичні твори. — К. : Наук. думка, 1979. — Т. 24. — С. 65–123.
13. Грицак Я. Що нам робити зі своєю власною історією? // Львівська газета від 1.11. — Інтернет ресурс. Режим доступу : <http://www.dialog.lviv.ua>; <http://bibrka-city.in.ua/pro-oljaju-kravchenko/>
14. Карпенко М.А., Меймескул Е.А. На стыке культур: нетранслитерированные иноязычные элементы в идиостиле Н.В. Гоголя / М.А. Карпенко, Е.А. Меймескул // Мова і культура : Серія «Філологія». — К., 2000. — Вип. 1. — Т. 4 : Мова і художня творчість. — С. 220–228.
15. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка : міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Тетяна Космеда. — Львів : ПАІС, 2006. — 326 с.
16. Лесюк М.П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині : монографія / Микола Лесюк. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. — 732 с.
17. Масенко Л. Вступне слово «Те, що Грушевський зробив для української історії, я зробив для української мови» / У кн. : Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн. — Кн. І. Мовознавство/ Упорядник Л. Масенко. — 2-ге вид. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 583 с. — С. 5–25.
18. Матвіяс І. Взаємодія між східноукраїнським і західноукраїнським варіантами літературної мови в кінці XIX і в XX ст. [Електронний ресурс] / Культура мови на щодень. — Інтернет-ресурс. Режим доступу: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/КМ/pdfs/Magazine50-6.pdf>
19. Мацюк Г. Прескриптивне мовознавство в Галичині (перша половина XIX ст.). — Львів, 2001. — 352 с.
20. Панько Т.І. Мова і нація в естетичній концепції І. Франка / Таміла Іванівна Панько. — Львів : Світ, 1992. — 192 с.
21. Селігей П.О. Мовна свідомість: Структура, типологія, виховання. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. — 120 с.
22. Сербенська О.А. Мовний світ Івана Франка : статті, роздуми, матеріали / О.А. Сербенська ; Львівський національний університет імені Івана Франка. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. — 371 с.
23. Статєєва В.І. Українські письменники: Про проблеми літературної мови та мовознавства кінця XIX — початку XX ст. (на матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.) / Валентина Іванівна Статєєва ; Ужгородський державний університет. — Ужгород : Патент, 1997. — 406 с.
24. Ткач Л. Вплив польської мови на українську літературну мову Буковини кінця XIX — початку XX ст. (зовнішні чинники) / Людмила Ткач // Мовознавство. — 2000. — № 6. — С. 22 — 29.
25. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. / Людмила Ткач. — Частина 1 : Матеріали до словника. — Чернівці : Рута, 2000. — 408 с.
26. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. / Людмила Ткач. — Частина 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку. — Чернівці : Книги — XXI, 2007. — 704 с.
27. Ткач Л.О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX — на початку XX ст. / Людмила Ткач. — Частина 3: Буковинська фразеологія у міжмовних зв'язках та в загальноукраїнському контексті. — Чернівці : Книги — XXI, 2007. — 252 с.
28. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Юрій Шевельов ; Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові, Національний університет «Києво-Могилянська академія». — К. : ВД «КМ Академія», 2003. — 158 с.
29. Grabias S. Środowiskowe i zawodowe odmiany języka — socjolekty / Grabias Stanisław. — Encyklopedia kultury polskiej XX wieku. T. 2 Język polski pod redakcją Jerzego Bartmińskiego. — Wrocław : Wiedza a kultura, 1993. — S. 223 — 241.

30. *Mały słownik języka polskiego* / Red. E. Sobol. — Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1993. — Wyd. zmienione i poprawione. — 1181 s.
31. *Walczak B.* Rola socjolektu szlacheckiego w dziejach polszczyzny // *Języki słowiańskie w ujęciu socjolingwistycznym* / pod redakcją H. Kurek. — Kraków : Księgarnia Akademicka, 2012. — S. 269 — 279.

Статтю отримано 26.05.2016

Svitlana Hirnyak

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych

LINGUISTIC PORTRAITS OF UKRAINIAN GALICIAN INTELLECTUALS:
ULYANA KRAVCHENKO, KONSTANTYNA MALYTSKA, IVAN FRANKO

The article presents a model of sociolect Ukrainian Galician intellectuals which personified linguistic portraits of Ulyana Kravchenko, Konstantyna Malytska, Ivan Franko. Linguistic features of the execution of the Ukrainian intellectuals in gradation from the linguistic portrait of the individual to the sociolect of language as a portrait of a particular social group are proposed.

Keywords: *Ukrainian Galician intellectuals, linguistic personality, linguistic consciousness, linguistic portrait, idiolect, sociolect, Eastern Galicia.*

Мовна мозаїка

ЗУСТРІТИСЯ У СМІЛІ ЧИ СМІЛІЙ?

Один пропонує зустрітися у *Смілі* чи *Вільшані*, інший виправляє — у *Смілій* або *Вільшаній*. А як потрібно відмінювати назви міст, містечок, сіл відприкметникового походження на зразок *Сміла*, *Вільшана* і под. Якщо зважати лише на правило, викладене в пункті 3 § 112. **Відмінювання географічних назв** чинного «Українського правопису», то — як звичайні прикметники, тобто: Р. в. *Смілої*, *Вільшаної*, Д. в. *Смілій*, *Вільшаній*, З. в. *Смілу*, *Вільшану*, О. в. *Смілою*, *Вільшаною*, М. в. (у) *Смілій*, *Вільшаній*. Проте тут не можна обмежуватися тільки цим правилом, бо в ньому не зазначено про відмінювання деяких відприкметникових топонімів із закінченнями *-а*, *-е*, які мовці перестали сприймати як прикметники, за зразком іменників жіночого або середнього роду з відповідними закінченнями, що засвідчує сучасна мовна практика. До таких належать і топоніми *Сміла*, *Вільшана*. Відмінювання їх як іменників жіночого роду I відміни з основою на твердий приголосний зафіксували словники географічних назв, нові орфографічні словники, додатки до тлумачних словників та інші довідкові видання, зокрема: Горпинич В.О. Словник географічних назв України. — К. : Довіра, 2001. — С. 80, 392; Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики. — К.; Ірпінь : Перун, 2003. — С. 818, 860; Великий тлумачний словник сучасної української мови. — К.; Ірпінь : Перун, 2005. — С. 1664, 1701; три видання «Орфографічного словника української мови» (К. : Довіра, 1994, 1999, 2002) та шість видань «Українського орфографічного словника» (К. : Довіра, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009). Це дає підстави констатувати, що словники української мови, ґрунтуючись загалом на правилах «Українського правопису», у багатьох правописних питаннях повніші, докладніші, об'єктивніше відбивають новітні тенденції сучасної української орфографічної практики.

Отже, топоніми *Сміла*, *Вільшана* і под. потрібно відмінювати як **іменники жіночого роду I відміни з основою на твердий приголосний**: Н. в. *Сміла*, *Вільшана*, Р. в. *Сміли*, *Вільшани*, Д. в. *Смілі*, *Вільшані*, З. в. *Смілу*, *Вільшану*, О. в. *Смілою*, *Вільшаною*, М. в. (у) *Смілі*, *Вільшані*, Кл. в. *Сміло*, *Вільшано*.

Катерина Городенська